

Hoe maak je een samenleving waarin iedereen vrij en zonder angst voor lijf en leden kan leven? En hoe zorg je ervoor dat zo'n bestel ook schokbestendig is? Daarover hebben heel wat grote geesten zich gebogen. Zoals de Engelse filosoof John Locke.

AARTSVADERS VAN DE DEMOCRATIE

De rechtsbeschermer

Matthijs Rooduijn

Op zondag 9 februari stemde 50,3 procent van de Zwitsers, op initiatief van de rechts-radicalen Schweizerische Volkspartei (SVP), voor het inperken van de immigratie. Er zullen in de toekomst grenzen worden gesteld aan het aantal immigranten dat zich in de alpenstaat mag vestigen. Wat dit in de praktijk precies betekent is nog onduidelijk; de Zwitserse regering zal de uitspraak van een meerderheid van de bevolking eerst nog moeten omzetten in concreet beleid.

Maar voorstanders van directe democratie reageren alvast positief. Zij zien dit referendum als het zoveelste voorbeeld dat volksraadplegingen het ideale politieke middel vormen om politici terug te fluiten die het contact met hun kiezers verloren lijken te hebben. Wat je ook van de uitslag vindt, zo redeneren zij, het Zwitserse stelsel toont mooi aan hoe kiezers hun stem kunnen laten horen wanneer ze het niet eens zijn met wat er in het parlement bekostuurd wordt.

FUNDAMENTELE BEZWAREN

Hier is natuurlijk wat voor te zeggen.

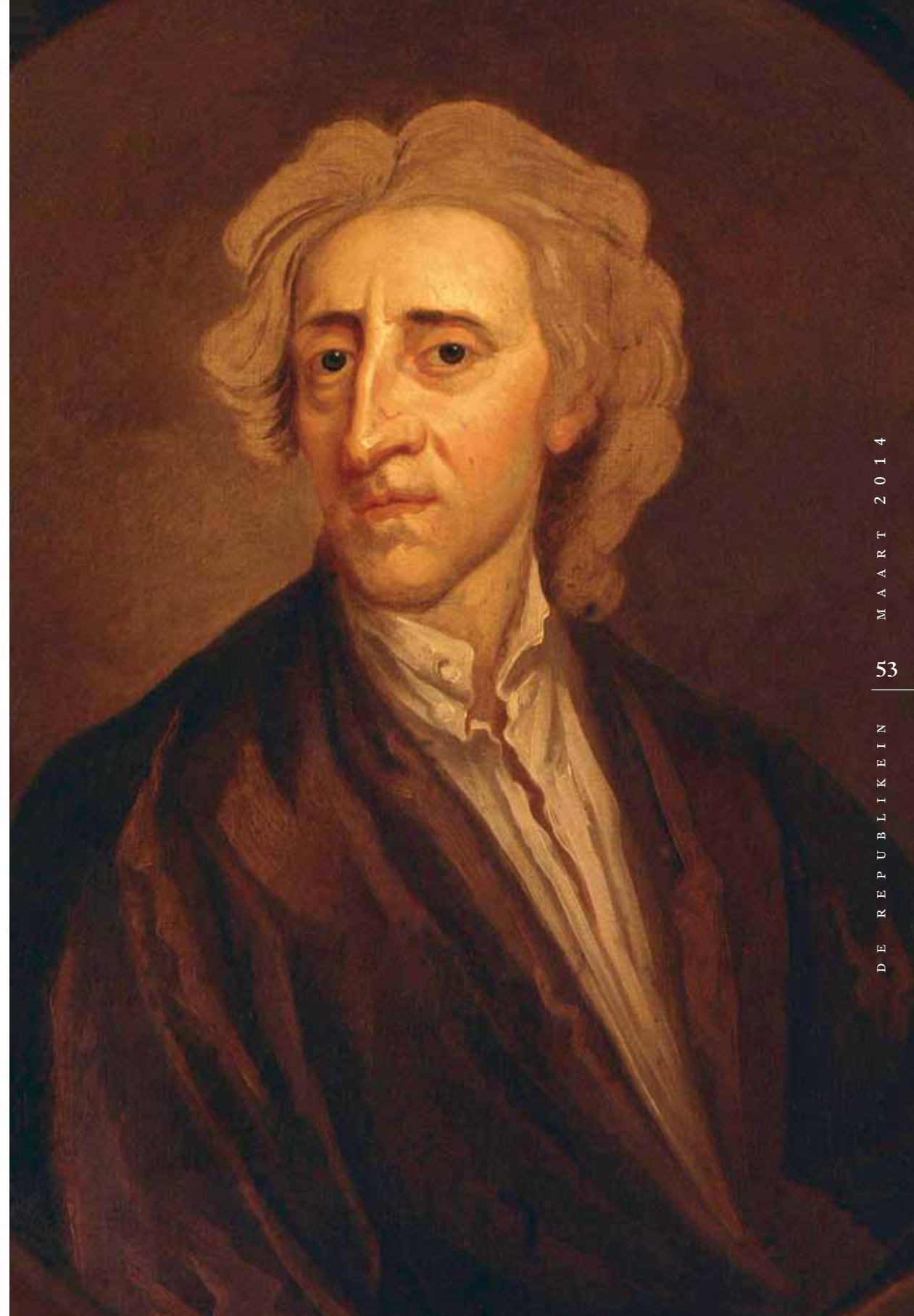
Directe democratie vormt inderdaad een tegenwicht tegen politici die het contact met 'de straat' kwijt lijken te zijn. Toch kleven er ook grote nadelen aan. Zo gaat in dit geval de wil van de Zwitserse meerderheid direct in tegen bilaterale afspraken die Zwitserland met de Europese Unie heeft gemaakt over het vrije verkeer van personen en de gelijke behandeling van eigen en buitenlandse burgers.

Veel EU-politici reageerden daarom *not amused*. Zij vinden dat je niet eenzijdig een aantal afspraken zomaar kunt opzeggen om vervolgens te verwachten dat alle andere afspraken wel intact zullen blijven. Zo zei Viviane Reding, Eurocommissaris van Justitie: 'De interne markt is geen Zwitserse kaas. Je kunt geen interne markt hebben met gaten erin.'

De reacties vanuit Brussel maken duidelijk dat de uitslag van het referendum op de lange termijn weleens negatief zou kunnen uitpakken voor Zwitserland. Iets waar veel inwoners van het land tijdens het uitbrengen van hun stem waarschijnlijk geen rekening mee hebben gehouden.

Er bestaan echter nog veel fundamentele bezwaren tegen referenda.

Uitslagen van volksraadplegingen kun-

‘Locke was niet alleen politiek actief tijdens zijn Hollandse periode. Hij legde hier ook de laatste hand aan zijn belangrijkste filosofische werken.’

nen namelijk ook op gespannen voet staan met minderheidsrechten. En de Zwitserse praktijk laat zien dat dit niet alleen een theoretische mogelijkheid is. Vlak na de eeuwwisseling heeft de SVP een nieuwe wet voor asielzoekers gepresenteerd. In het wetsontwerp werd onder andere voorgesteld om asielzoekers te verplichten een paspoort of identiteitskaart te bezitten om in aanmerking te komen voor asiel.

Ook werd in het voorstel de definitie van het begrip ‘vluchteling’ beperkt, en werden de beroepsmogelijkheden van asielzoekers tegen beslissingen van de staat ingeperkt. De Verenigde Naties en andere internationale organisaties tekenden bezwaar aan tegen het wetsvoorstel omdat de rechten van asielzoekers zouden worden geschonden. Het voorstel werd echter aan een referendum onderworpen, gesteund door een meerderheid van de bevolking, en uiteindelijk ingevoerd. En zo heeft de SVP nog meer maatregelen op het gebied van migratie en integratie door weten te voeren met behulp van volksraadplegingen. De SVP kreeg er op deze manier ook een verbod op minaretten door. Bovendien heeft de partij steun weten te genereren voor een voorstel om criminele immigranten te deporteren.

PIENTER MANNETJE

Een dergelijke nadruk op de wil van de meerderheid getuigt volgens de verlichtingsfilosoof John Locke van een simplistische en monistische democratieopvatting, aangezien de belangen van minderheidsgroeperingen zo ondergeschikt

zijn aan de wensen van de meerderheid. De samenleving wordt niet gezien als een pluralistisch geheel van verschillende groepen met verschillende opvattingen en belangen, maar als een monistische entiteit waarin maar één enkel belang er daadwerkelijk toe doet: het belang van de meerderheid. Dit is volgens Locke een groot probleem, omdat het in een rechtvaardige staat van doorslaggevend belang is dat iedere burger gelijke rechten heeft – en dat geldt ook voor burgers die afkomstig zijn uit minderheidsgroeperingen en het misschien niet eens zijn met wat de meerderheid wil.

Locke werd op 29 augustus 1632 geboren in een dorpje niet ver van het Engelse Bristol. Hij groeide op in een middenklassegezin; zijn vader was advocaat en zijn moeder was een leerlooiersdochter. De kleine John bleek een pienter mannetje en werd op zijn vijftiende naar de prestigieuze Westminster School vlakbij Londen gestuurd. Vijf jaar later werd hij toegelaten tot het belangrijkste college in Oxford: Christ Church. Hier studeerde hij logica, metafysica en klassieke talen. Binnen drieënhalf jaar haalde hij zijn bachelor- en twee jaar later ook zijn master-diploma. Locke werkte een aantal jaren aan Oxford en studeerde in de tussentijd ook nog eens geneeskunde. In 1666 ontmoette hij Lord Anthony Ashley Cooper, een belangrijk Tory-politicus. Cooper was erg onder de indruk van Locke en vroeg hem in Londen voor hem te komen werken. Locke pakte zijn koffers en werd Ashleys lijfarts, secretaris en politiek adviseur. In 1682 ontmoette Locke de filosoof Darmis Cudworth. Ze raakten bevriend en er bloeide iets op tussen de twee. Maar toen Locke naar Holland moest vluchten omdat Cooper van verraad beschuldigd werd en ook zijn medewerkers niet veilig bleken, werd de afstand tussen de twee te groot. Het vuurtje doofde en Cudworth trouwde met iemand anders. Toch zijn Locke en zij altijd bevriend gebleven.

Op Hollandse bodem steunde Locke de verbannen Engelse revolutionairen die tegelijk met hem naar de Lage Landen waren gevlucht. Uiteindelijk slaagde de groep erin de Engelse koning te verdrijven – met behulp van onze eigen Willem III, die uiteindelijk de nieuwe Engelse koning werd.

GEDACHTE-EXPERIMENT

Maar Locke was niet alleen politiek actief tijdens zijn Hollandse periode. Hij legde hier ook de laatste hand aan zijn belangrijkste filosofische werken, waaronder het boek *Two Treatises of Government*. In het tweede deel van dit boek gaat Locke uitgebreid in op de vraag hoe politieke regimes tot stand komen en wat hun belangrijkste taken zijn.

Volgens Locke hebben alle mensen van God gegeven natuurlijke rechten. De belangrijkste daarvan zijn het recht op leven, vrijheid en bezit. Locke licht zijn ideeën over natuurlijke rechten toe door middel van een gedachte-experiment. Stel je een ‘natuurlijke toestand’ voor waarin mensen met elkaar samenleven in een bepaald gebied, zonder dat er een politieke organisatie bestaat – er is hier dus nog geen staat, geen wetgever, geen politie en geen rechter. Stel je vervolgens voor dat de mensen in deze natuurlijke toestand volledig rationeel handelen: ze staan elkaar niet naar het leven, beroven elkaar niet van hun vrijheid en stelen elkaars bezittingen niet. In plaats daarvan proberen ze er samen het beste van te maken. Volgens Locke hebben ze daarbij geen politieagenten of rechters nodig omdat ze zich allemaal gedragen volgens ‘de rede’. Daarmee respecteren ze de natuurrechten van hun medemensen.

Het grote probleem van dit gedachte-experiment is volgens Locke dat in de praktijk niet iedereen altijd rationeel zal handelen. Er zullen rotte appels tussen zitten die zich niet aan de rede hou-

den. Er zit daarom maar één ding op: er moet een politiek regime worden aangesteld dat wetten opstelt en erop toeziet dat mensen zich aan die wetten houden. Daarbij is het van essentieel belang dat de natuurrechten gewaarborgd worden en blijven. Het uiteindelijke doel van de staat is volgens Locke dan ook het beschermen van de natuurlijke individuele rechten zoals ze in de wet zijn vastgelegd.

MINDERHEIDSRECHTEN

Hoewel het idee dat de natuurlijke rechten van de mens door God gegeven zijn vandaag de dag door lang niet iedereen wordt gedeeld, bestaat er een grote mate van consensus met betrekking tot het uitgangspunt dat mensen bepaalde rechten hebben waar niet aan getornd mag worden. Denk bijvoorbeeld aan de door de VN vastgelegde rechten van de mens. Rechtsstaten, zo is de communis opinio, dienen er in de praktijk voor te zorgen dat de uitoefening van politieke macht altijd begrensd wordt door constitutioneel vastgestelde rechten. Geen enkele meerderheid mag dus de vrijheid van een minderheid beperken, en geen enkele machthebber of groep van machthebbers mag zomaar het bezit van anderen in beslag nemen – al is het innen van belastingen hier een interessante uitzondering. Dit klinkt mooi, maar helaas is de praktijk weerbarstiger. Minderheidsrechten zijn namelijk niet van God gegeven. Ze worden vastgesteld door middel van politieke besluitvorming. Minderheidsrechten kunnen dus ook weer worden aangepast. Wat mogen we nu wel aanpassen en wat niet? Daar is geen eenduidig antwoord op te geven. Wat we van Locke moeten meenemen is dat we hier héél voorzichtig mee dienen te zijn. We kunnen het op z’n minst verdomd lastig maken om de eenmaal vastgelegde minderheidsrechten weer aan te passen. Er zou in ieder geval iets meer voor nodig mogen zijn dan één enkele volksraadpleging... ■